

Доколѣнок

3/2016

май - июнь

Пазы

КЪОБ ВАЗЛИК САБАН БИЦИДАРИЗ АДАБГЪУРАЙИ ДАГЪУСТАН РЕСПУБЛИКАЙИН ЖУРНАЛ

1 июнь - бицидариин йигъ ву!

Бағъори юрднан суратар

Бикеханум Ражабова

Азадвалин дявйирин иштиракчи

миш апуз мажбур гъахъну. Мициб дуланажагъ къабул дарди, ужуб уьмур абгури, думу 15 йис тамам гъабшиган, чан гъулан агъалйирихъна Баку шагъриз удучлвну гъягъюру. Душваъ Дадаш сифте Нобель кпуру гъардшарин нафт адабгъру буругъаринин фягълйирин кюмекчиди лихури шулу. Бакуйиъ думу Дагъустан революционерарихъди таниш шулу. Дурари жигъил Дадашдин гъюз имбу уьмриз ва дугъан фагъумдиз ахю тясир гъапну. Революционерарин тербия дибисну, жигъил, Бакуйиъ яратмиш шули имбу, Уьру Гвардияйин жергйириъ учлвру. Революцияйин регъбрарин амриинди, думу, хъана жара учвсдар революционерарихъди Дагъустандиз гъюру. Дурари, Дагъустандиъ революцияйин читин рякъюъ учлврайидариз ва дициб ният дудубкъну тйин дубхъну адрудариз азадвалин рякъ ктабгъуз, кюмек дапну ккундийи. Дадашди ва дугъан юлдшари Кюре округдин табасаран гъуларийъ касиб халкъдихъди агитацияйин ляхингъабхуригъахъну. Уьру партизанарин жергйирин дестйирихъди, Дадаш Касумкент гъулаъ Деникиндин терс къушмарихъди вуйи гъагъи женгарийъ иштирак гъахъну. Дурари деникинчйир душв'ан терг гъапну. 1919-пи йислан 1920-пи йисазкъан думу Дербентдин фронтдиъ белогвардейцйирихъди вуйи дявдин гъюжмарийъ иштирак шулу. Дербентдиъ думу Уьру Армияйин жергйиризра къабул апуру. Уьру Армияйин бицли тикилишари Дербентдиъ айи Врангелин къушмарра танкъ ва терг

Йиз ахю аба, Раджабов Дадаш Абаевич, къибла Табасарандин Лика гъулаъ касиб нежбрин хизандиъ бабкан гъахъну. Чиб касибди дуланмиш шули гъахънушра, айи сар бай хъувализ лигну, абйир-бабари думу чпин гъулан багахъ хъайи гъуларин мистарийъ айи диндин мектебариз урхуз гъаъри гъахъну. Дадашдин байвал гизаф читинуб гъабхъну; йицликъюд йисаъди дугъан адаш кечмиш гъахъну. Хизандин агъвалат имбубсана читинуб гъабхъну. Дугъан дада Аьшура, чйир Хатун ва Эспет, хизандиъ имбу жилижвув – Дадашди дюрхну ккундийи. Гъаддиз думу, девлетлу инсанарихъ лихури, чаз ва имбуну хизандиз иппуру сурсат ва уьлин къацл гъазан-

апІуру. Хъасин, дурарин дестйир Кафари Дагъустандиъ айи, революцияйиз къаршуди удучІву, Гоцинскийин отрядар танкъ апІуз гъаъру. Думуган Дагъустандиъ Совет гъюкмиз къаршуди удучІвру инсанарра гизаф ади гъахъну. Дурари Дадаш абайина, думу йикІуз ккунди, швнубна сабан гъюжмар апІуру. Амма, душмунарихъан чпин нярс фикрар кІулиз адагъуз гъахъундар.

Совет гъюкум Дагъустандиъ тешкил апІбахъан вуйи сабпи йисари, йиз абайи Дагъчекдиъ гъуллугъ апІури, Совет гъюкуматдиз къаршуди удучІву гъачагъарихъди женгар гъахури гъахъну. Хъасин, 1923-пи йислан башламиш дапІну дугъу Дагмилицияйин караулин начальникди, Кюре округдин исполкомдин председателди, Кюре округдин Къибла Дагъустандин районар тешкил апІбан оргкомитетдин ахъюрди, Дагъустандин текстилшикарин союздин ахъюрди, Табаса-

ран райондин сарпи секретарди, «Роза Люксембург» совхоздин председателди, Дагъустандин Коммунальный банкин управляющийди, Дагъустандин «Заготзерно» конторайин ахъюрди ва хъана жара жавабдар гъуллугъариин ляхин апІуру. Дадаш аба фуну ляхнихъ хъюгъишра, дугъу лайикълуди чан вазифйир кІули гъахури, апІурайи ляхниъ ужудар хъуркъувар улупури гъахъну. Гъамци, дугъу Дагъустандиъ Совет гъюкумат тасдикъ хъпак апІбак ахъю пай кивру. Дугъан регъберваликкди Дагъустандиъ хайлин гъулан мяишатдин идарйир тешкил апІуру, мектебар ва гъядар дивру, рякъяр апІуру. Дидланра савайи, дугъу, цІийи уъмрин рякъюъ учІврайи касиб халкъдихъди, хайлин идеологияйин ляхинра гъабхури шулу.

Ватандин гъуллугънаъ ади апІурайи ляхнарихъди сабси, Дадаш абайи чаз илмин агъюваларра гъадагъури шулу. Дугъу Дагъпартшколайиъ, Дзержинскийин ччвурнахъ хъайи Москвайин сабпи ТОГПУ мектебдиъ, Свердловдин ччвурнахъ хъайи Востокдин зегъметкешарин Коммунистарин университетдиъ заан агъювалар ади урхуру.

Совет гъюкуматдин фашист Германияйин терс къушмар алархъу вахтна, гъеле яшар гизаф вуди хъувализ лигну чаз бронь (фронтдиз гъягъбахъан азад апІуб) ашра, думу чан хушниинди фронтдиз гъягъюру. 1942-пи йисан март вазлилан 1946-пи йисан июль вазлизкъан Дадашди Ватандихъна вуйи чан вафалувал улупну, чан эскервалин буржи тамам гъапІну. Дугъу хайлин войсковой частариъ, политработник вуди, фронтдиъ солдатарихъди идеологияйин ляхин гъабхури, дурар фронтдиз гъязур апІури гъахъну. Дявдин вахтна, 4-пи Украинский фронтдин жергйириъ ади, думу хайлин гъагъи гъюжмариъ иштирак гъахъну. Дугъу эскервалин буржи гъабхурайи Уъру Армияйин войсковой частари душмандихъан Западная

Украина, Прибалтика, Австрия, Венгрия ва Чехословакия азад гъапІну. Думу гъюжмариъ ииз абайиз гизаф гъагъи зиян ва контузия гъабхъну. Чан кІубанвализ, дирбаш'вализ, вафалувализ ва душмандиз инсаф адрувализ лигну, Дадаш абайиз дявдин хайлин наградйир – Уъру Хядран ва Ватандин Аъхю дявдин Къюбпи дeрежайин орденар, хайлин медалар, Сталиндин ччвурнахъан ва армияйин командуюцийин ччвурнахъан грамотйир тувну.

Ватандин Аъхю дяви кІудубкІган, Дадаш аба чан багъри гъулаз хъадаркнугъюру ва хайлин вахтна дугъу Хив райондиъ идарйириъ жавабдар ляхнариин гъуллугъ апІуру: райондин газетдин редакторди, Хирччварин мектебдин директорди, райондин СОБЕС-дин ахъюрди.

1960-пи йисан Дадаш аба пенсияйиз гъягъюру. Гъулан ва райондин яшлу агъалйирин думу гизаф ужуди кІваин илми; дугъкан ва дугъан лайикълугъумрикан гъарган сюгъбатар апІури шулу.

1967-пи йисан, Октябрин революцияйин 50-йисандин юбилей тамам хъпан машквриз тядукъ вуди ва багъри халкъ бадали гъизигу зегъмет фикирназ гъадабгъну, дугъаз Уъру Пайдагъдин орденра тувру.

Дадаш абайиз Дагъустандин хайлин миллетарин чІаларра агъюди гъахъну. Пенсияйиъ ашра, дугъу жигъил насла-рихъди ватандашвалин ва патриотвалин ляхин гъабхури гъабхъну. Читин байвахтнан иццрушнари, уъмриъ алахъу читинвалари, къюб дявдин гъюжмариъ иштирак хъува-лиан гъаши зийнари, дугъан сагъламвализ зиян тувнайи. Ватандин Аъхю дявдиъ гъаши зийнарихъан Дадаш абайин гъурдлариъ гъузнайи тупарин тикйири нефес хътабгъуз манигъ'вал апІури, кІван

либхбаз тясир апІурайи. Гъаму ва-къиййир себeб духъну, кІван гъагъи иццрушнаан Дадаш аба 1976-пи йисан июль вазли чан багъри гъулаъ, ккуни ва гирами хизандин улихъ кечмиш гъахъну.

Дидхъанмина магъа 40-йис та-мам шула. Дадаш аба гъамусра, думу агъюдари ва дугъахъди таниш вуди гъахъидари, ужудар гафариинди кІваин хура. Узура гизаф дамагълу вуза узугъацир ахъю аба ади хъува-лиин.

2015-пи йисан Ватандин Аъхю дявдиъ гъалиб духъну 70-йисандин юбилейиз Лик'арин гъулан мектеб-диз Дадаш абайин ччвур тувну. Огни шагъриъра саб кючейиз дугъан ччвур тувну.

Гъит ухъуз Дадаш абасдар игитар гизаф ишри! Дяви ухъуз сарун зат дя-рябкъри.

Макъала гъибикІур Хив райондин Лика гъулан Дадаш Ражабовдин ччвур-нахъ хъайи мектебдин 7-пи классдин ученица, Дадаш абайин гудул Бекиха-нум Ражабова ву.

Туганайкан кысса

Гъал кабхъна, гъарай абхъна Къиблайиъ гъи,
Хабар дуфна гъулар-хулариз вари:

– Жанлудар талаф духъну, ясар шула, –
Паччагъра, лап гучІ дубхъну, мюгътал духъна, –

Нюгъсир ишри, вари чІалар аьгъюр чаз,
Ничхрар, гъайванатар дяркъну ккун дугъаз.

Фу вушра, гъякъ аьгъю ибшри варидиз,
Дих апІинай, – гъапи, – вардиз мажлисдиз.

Циб яваш гъашиган, хатІа, аваза,
Лигур-вари дуфна, рябкъдар гугана,

Хъа чан цІуху кІул гъацІаху ва гьерху:
– Фу гъабхъну, гъаз адар гугана дуфну?

Чан багахъна дих гъапІу дугъу ппаздиз,
ТІибхну хъубкІси, гъякимри гъапи дидиз:

– Зарб хлинцар кавук, за шалва завариз,
Ярхлаъ айиб рябкъюру яв улариз.

Ужуди йиз амур тамам апІури,
ТІибх, ппази, набшиш, гугана абгури!

Зат шак адай дугъаз гъузуз шаклуди.
Амма ппази къяляхъ гъафи ялгъузди.

Ппачагъдин машнаъ кІару сирин абхъу.
Дишла дугъу чахъна люкъраз дих гъапІу:

– УвутІан дирбаш, ясан рябкъруб адар,
Амур тамам апІурва, зат шак адар.

ТІибх къягъял! – Люкъ укІу заваризъ уьбхюр.
Амма мура гъапи ничхир хътарди гъюр.

Гиран капІри, хъял гъюз гъитрачва узуз, –
ЧІигъ гъапІу паччагъди. – Гъитай гъяйван хуз.

Гъуллугъ апІин, кучІал гъапІиш, гуннагъ шул,
ВартІан ув’ин ич ихтибар алди шул!

Гъяйван зарбди гъажабгъу, гугана абгуз,
Гъавайиди жилин урхъахъ лик йивуз.

Гуганайи чакан зат мялум гъапІдар.
Гъяйван къяляхъ гъюр, амур тамам гъабшдар.

Фу дубхъна гъи учвуз? – хъюлари ацІну,
Хъасин мукъаъ айи хуйиз дих гъапІну.

Кайи хъял, гьялаквал яваш апІури:
– Гъамус умуд увук кайиз, дуст дугъри!

Ху жабгъну гъубшнийи гвачІин имиди.
Хуйихъди гугана гъюр лисун шули.

Рази гъаши паччагъдин юкІв шул исар,
Дишлади гуганайизра туву суал.

Ппаздин гъарайназ гъаз хъубкъдара уву?
– Хъял кадиси дилигну, гьерху дугъу.

Гуганайи: – Ничхрарин, дюзди кІураза,
Ппаздин гъакънаан ужуб дар аваза!

Думу, забгнай хил’ин йикк гъябкъси чагъи.
Душман вушра, хил’ин дубсруб ву, ягъи!

Хъасин суал шул паччагъдин къюб кІуру.
– Люкъ гъапІнийза – заварин паччагъ кІуру.

Думу варитІан хъугъ’вал алиб вуйиз.
Гъаз лайикъ жаваб тувундара дидиз?

Думу, инсандин гъюкмихъди дюз дяргъру,
Залум, сифте ипІруган, кІвахъан хъюбгъру.

Гъяйванра гъаънийза, уву хъади гъюз.
Фу сеbeb айвузхъа дидихъди дяргъюз?

Сагъ ишриву, паччагъ, – кІур гуганайи,
– Фикир апІдар гъичра гъяйвнин келлейи.

Диди гъар фуж-вушра гъитру къял’ин чан:
Душман, тІарашчи, иблис, гъадабгъру жан.

Я гугана, увуз хуйкан фу бихъну?
Гъаз думу лайикъ гъабхъну, уву хъугъру?

Думу ихтибарлу дуст ву гъар хулаъ,
Гашди вушра, гъякълуб ву учв гъуллагънаъ!

Д.С. Мамин-Сибиряк

Студенаяйин кьюрд адалрушв

Гъагъ айи аьрабийр къяляхъ рякъюъ учІвнийи, хъа къабир даттлихъди гъузнийи. Фукъан аьхю шадвал гъабхундийинхъа даттли къабирин гъазмайиз!.. Цяру датт, уьру рягърягъ – гъазма вуйибси либцура, гъарсаб зиквру нур тувра. Хъа йишвну уьъйир аплуз хъюгъган... Пагъ, хуб юкІв улдубчІвуруда! Гъамус Елескайи чан даттлихъди гъар гвачІни гафар аплуйи, хъа Музгарко дурарихъ хъпехъуйи.

– Гъаплуну, бахилди вуна, къабиб? – кІуйи Елескайи хуйиз. Увуз аьмпар аплузІан аьгъдарвуз... Хъа магъа даттлиси уьъйир аплінава!..

Музгаркойин гъевес адруб къабириз рякъюрайи. Ху пашманди кІул эбхну либцурайи... фу-вуш хуйин кефйир адар. Аьрабачйири ул гъаплуншул.

– Гъаплунвуз, Музгарушка? Фу иццураяв? Дабхъна Музгарко тахтайин кланакк, кІул бацаригъ дивна, анжагъ улар тІаъри уьлчІюкъюра.

Къабирик гъалабалугъ кабхъу: валлагъ, бедбахтвал гъюра. Хъа Музгарко сес-дикІ адарди дабхъна, фукІа иплурадар, шидкъан убхъурадар.

– Музгарушка, йиз ужуб!

Рижв тІубччвурі чвубхури Музгарко эйсийихъна гъафи, дугъан хилиз мелз гъиву ва явашди цІуз гъаплу. Агъ, ляхнар хараб ву!..

Либцура микІ Студенаяйин ийфун тепйир уч аплура, гашун жанавриси ярквраъ цІуз илипна, Елескайин гъазма йифуъ утІубгъна. Анжагъ саб турбатІан рякъюрадар, дид'анра укІу кум тІибхура...

Къайру цџуз зигури къюб гъяфта-къан ву, къюб гъяфта ву къабир чан гъазмайиан удудучџвди, иццураи хуйин кџулихъ дусна. Хъа Музгарко вуйин-дарин нефес хътабгъури дабхъна: гъафну Музгаркойин аьжал.

– Йиз ужуб... – ишура къабир ва чан вафалу дустраз макар апџура. – Багъри йиз... фунушв иццураив?..

Музгаркойи фукџу кџурадар. Дидиз чан аьжал дуфнайиваликан аьян дубхъна ва ккебехъна... Ишура къабир ва дердну йикџура, хъа кюмек апџуз шуладар: аьжлиз дарман адар. Агъ, фукъан къутџкъли дерд гъафундаринхъа!.. Музгаркойихъди къабирин аьхиримжи умудра гъабкџну, аьжалтџан фукџара, фукџара имдар дугъаз. Шли дугъаз хюрчаъ хаз абгиди, шли гъушар, шли мершлихъ хюрч хъипди? Музгарко адарди гашлу йикџуру. Уъл машквразтџан гъубкџидар, хъасин аьжал гъибди...

Къайру цџузар зигура, хъа къабири

чав Музгаркойихъди фици яшамш шули гъахънуш, чпи хюрчаз фици гъягъюри гъахънуш, кџваин апџура. Ху хътарди дугъу гъапџди?

Мушваъ жанаврарира сикинди гъитрадар... Бедбахтваликан хабар гъабхъну дурариз, гъазмайихъна дуфну цџузар апџура. Ярхи йишвди гъаци цџузар апџури ими, къабирин юкџв дарихмиш апџури. Гъамус дурарихъ хъебгру, гучџ тувру ху имдар...

Къабириз чав швеъди ккагъу саб дюшош кџваин гъабхънайи. Думу швеъ къюрдуз мугъарайиъ дабхъну абхрударикан дайи, дураар ярквраъ лицури гъузуйи. Гъациб швеъ варитџан хатџалуб ву... Гъадму швеъ гъазмайиъ убџџври кабхънийи, дидиз къабирин гъазмайиъ ипџруб айиб аьгъяйи. Йишв улубкъубси, швеъ гъюйи. Къюб ражари швеъ гъваинра улубџџвну ва бацарихъди йиф ккирибгъуз хъюбгъну. Хъасин сурсат айи гъазмайин ракин гъидипну, къабири къюрдуз

гъязур дапнайи вари балугъар хъади гъушну. Му шведи Елескайин жан кадабгънайи. Къабириз дидкан яман хъял дуфнайи, тюфенгра хъабцІну, думу Музгаркойихъди шведиз йивуз удучІвнийи. Къабир тюфенгиан йивуз хъуркъайиз, швеъ дишла дугъ'ин алабхънийи ва кІанакк кивнийи, амма кюмекназ Музгарко хъубкънийи. Хуйи, къялхъянди алабхъну, швеъ йишв'ин дибтнийи, хъа гъаму арайиъ Елескайи дидиз гъивнийи. Хуйи къабир хатІайихъан гъюрхю цІиб дюшошар гъахънийинхъа...

Музгарко, ярквраъ къюрд либцурайи вахтна, машкврин улихъ гъабкІнийи. Йишвну гъабхъи ляхин вуйи. Елеска чан тахтайин дахънайи ва нивкІуз душнайи саб дупну дугъаз чан кІваъ фу-вуш абганси ицтру гъапІнийи. Гъежергну, думу хуйин багахъна гъафи, – Музгарко дубкІну дабхънайи. Елескайин юкІв гъабгънийи: му дугъанра аъжал вуйи.

– Музгарко, Музгарко... – текрар апІурайи бахтсуз къабири, дубкІнайи дустраз макар апІури. – Гъамус уву хътарди узу гъапІуйкІан?

Елескайиз гъабкІи Музгарко жанаврари дипІну ккунди адайи, ва дугъу думу сурсат уьбхюрайи гъазмайиъ накъвдик кивнийи. Шубуд йигъан къабири миркк йивнайи жил ебккури гъахъну, накъв дапІну, уларин нивгъар алди, дидик чан вафалу дуст кивну.

Гъамус къабир йишвну нивкІ'ан уягъ апІурайи даттІан гъубзундайи. НивкІ'ан хъиргубси, Елескайиз дишла Музгарко кІваин шуи. Ва йикІузкъан дугъан кІваъ дерд ади шуи. Гаф-чІал апІуррра имдар. Гъелбетда, датт ужуб гъуш ву, гъар фици вушра гъуш ву сарун ва фтинкІа гъавриъ шлуб дар.

– Агъ, Музгарко! – текрар апІуйи

хил'ан ляхин дяргъюрайи къабири йигъан сабшвнубан.

Касиб инсанар дердну ишуз гъитуйи. Мушваъра гъаци вуйи. Елескайиз ипІру уьл гъубзрадайи, дугъу чан кІул уьбхбакан фикир дапІну ккундийи. Хъа асасуб, дугъаз гъамус чан гъазмайиъ гъузуз гъагъиди вуйи.

– Эгъ, вари дипну, хулаз Колвайихъна гъягъяйиз, белки, Чердындив гъягъярза, – гъял апІуру къабири.

Лыжйир рас дапІну, дурариинди думу жигъил вахтна мершарихъ хъчІарккуйи, хъуд йигъаз гъубкІрубсиб ипІруб айи чантара гъвалак кипну, Музгаркойин накъвдиинара душну, къабир рякъюъ учІвру. Датт ялгъузди мушваъ дипуз къабириз гъяйиф гъабхънийи, Елескайи думу чахъди гъадабгънийи. СацІиб рякъюз гъушган, къабир къяляхъ илдицнучан гъазмайихъинди гъилигу ва ишуз хъюгъю: дугъаз чан кабкІнайи умун мурччв гъибтуз гъяйифди вуйи.

– Гежехайир, Музгарко...

Къюрд адапрушвхъан Колвайихъна вуйи рякъ читинуб вуйи. Сабан думу лыжйириинди Студеная нир'инди гъушнийи. Мици гъягъюб читинди дайи, амма хъасин дагълар ккергънийи, Къабир амандихъан хъадахънайи, улхъан думу мершси дагъдин рихариъ жаргъури гъахъну, хъа гъамус цѣиб рякъ ккадапѣси, аман ккудубкѣну. Къабирихъан зат лик алдабгъуз шули имдайи... Йифуъ ичѣ деебккну, кюлер ккирчну, цѣара кичѣибгну, къабир рягъятвал йивуз деу ва чантайиан ипѣрубра адабгъу. Даттра дугъу чантайиъ ибту. Эргнайи къабирдишла нивкѣуз гъушнийи. Къабир фукъан вахтна гъаахнуш, абгъдар, анжагъ даттлин уъйири думу нивкѣан уягъ гъапѣнийи.

«Жанаврар» – фикир гъафи дугъан кѣулиз.

Гъудужвуз ккунда къабириз – шуладар, хиял апѣин думу шли-вуш тѣурариинди китѣна. Уларкъан тѣауз шуладар... Даттли сабансан чѣигъ

гъапѣу ва ккебехъу: жанаври думу чантайиъ имиди ичѣан уъчѣюбгъну хъади гъебгънийи. Къабир хъанара ликриин гъудужвуз чалишмиш шулу, гъаму арайиъ дугъаз чан Музгарко-йин сес ебхъуру: хиял апѣин думу жилин кѣанак хъебгра. Ав, му Музгарко ву... Магъа думу, айибтѣан багахъ гъабхъну – думу жилин кѣанакк шилнаѣди гъюра. Магъа ичѣахъна хъубкъну... Елескайи улар арццну ва дугъаз рябкъюра. Гъякъикъатдиѣра, му Музгарко ву, хъа Музгаркойихъди дидин сарпи эйсира хъа, Елескайи йифуъ кивур.

«Уву» мушваъ ава, аба?» – гъерхра дугъу къабирихъан, хъа чав аьлхъюра. – Узу уву хъади гъягъюз гъафунза...»

Мичѣли микѣ хъивну, ягъли наратдин гъарарилан ва мукѣрукѣарилан йиф алдабхъну, дукѣнайи Елескайиин алабхъну; гвачѣиндин думу дахънайи ичѣан шилкъан имдайи.

*Таржума гъапѣур
Сувайнат Кюребегова.*

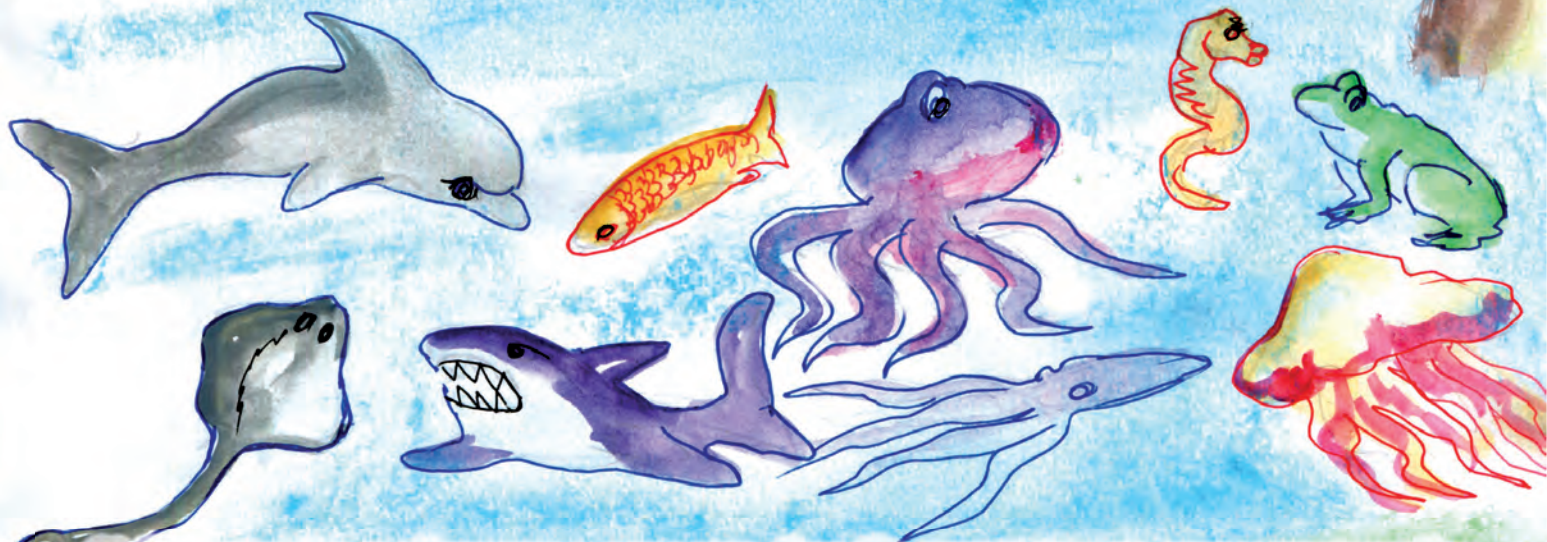

Узу аьгъю ацураза

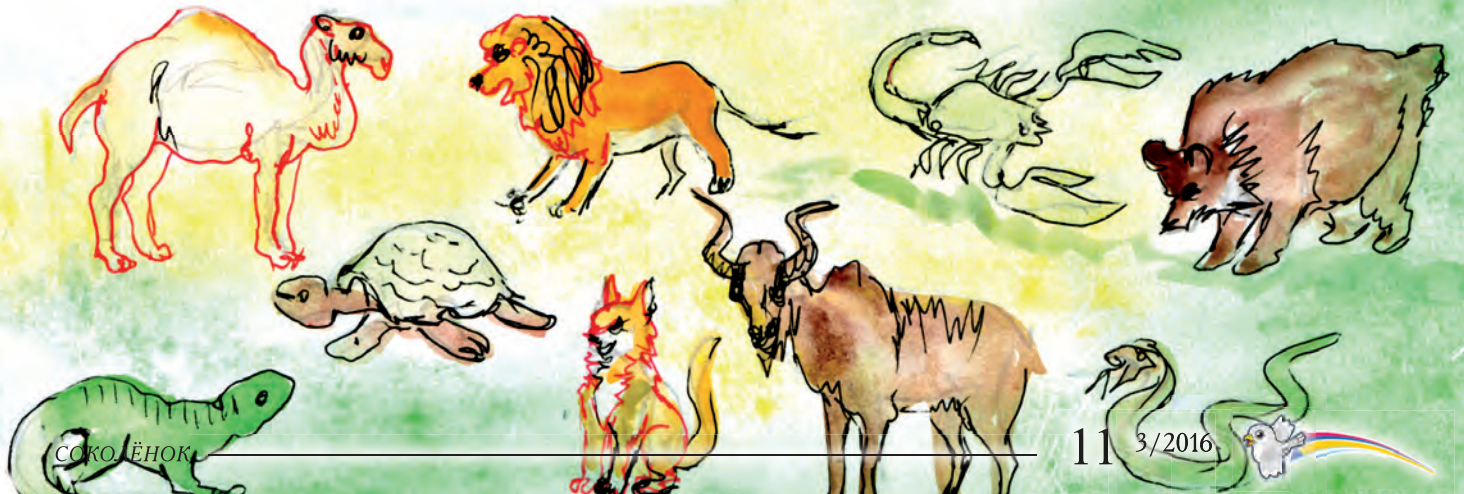
1) Гъшаратариз лиг ва дурарин ччвурар йип. Гъарсаб гъшарат наан жин шулуш стрелкйириинди улуп.

2) Му шиклиъ улупнайи гъюлин балугъар йип.

3) Шиклик фу гъайванатар улупнаш, йип. Гъумран чюлиъ яшамии шулайдар улуп. Дурарикан ихтилат кадабгъ.

Эвел

АМАЗ

ТАМ

ОНКА

АЪХИР

АШИ

Малла Несредин Тис дажи

Маллайиз пис дажи ади шулу. Диди гагь къацлар, гагь къусмар йивуйи. Аьхирра аьх апуз шули имдру Маллайи дажи базариз хъапру. Мина дишла муштарйир уч шулу ва мурари Маллайихъан, дажди фукъан яш вуш, гьерхру.

– Учву узхъан гъаз гьерхрачва? – кIуру Маллайи. – Магъа дажира, магъа учвур: дилигну, аьгъю апинай.

Чаз багахънаси гъафи варидариз дажди – къусмар, хъа силбариз лигуз ккун гъабхъидариз къацлар йивуру.

Саб гафниинди, гъич сарихъанра дажди багахъ улучIузу шулдар. Муштарйирикан сари кIуру.

– Пагь, фукъан пис дажи дарнав, Малла. Думу сарира масу гъадабгъидарияв: чан багарихъ гъучIузузкъан гъитрадар.

Маллайи ухът алдабхъну:

– Узу думу учвуз, узу фукъан аьхю аьзабнакк ккаш, улупуз мина адабгънайиб вуза, – кIуру Маллайи.

Гъадабгъидива - къяляхъ тувидарва

Маллайиз чав гъадабгъу бурж къяляхъ тутрув-
ру сар мирас ади шулу. Сад йигъан му мирас Мал-
лайихъна гъюру ва гъамци кІуру:

– Йиз багъри, саб гъяфтайиз хъуцІур манат
буржназ чава. Хайирнан саб севде алабхъна-
йиз. Узуз къаб манат хайир улдубчІвуриз. Хъа
яв хъуцІур манатдин зиина йицІуб манатсана
улдубчІвубдиканра иливурза, йицІуб манат
узузра гъубзди.

«Эгер мугъахъна пул тутрувиш, мугъу узу,
хайирлу севдейихъан гъапІунзу, кІури,
мелзнийн илитуру, » – фикир апІуру
Маллайи. Хъа пул тувузра Маллайиз
гучІ кайи, фицики му мирасди пул къя-
ляхъ дархруб дугъаз абгъяйи.

Маллайи мугъаз йицІуб манат тувру
ва кІуру.

– Ма гъадабгъ увуз хайир вуди
улдубчІвуб. Уву, увуз севдийилан
йицІуб манат, хъа узуз ягъчІвур манат
улдубчІвубси, гъисаб апІин.

Азъакерим Азъадагашев

Багъри юрднаъ

Узу гъахи гъул картайик дар кайиб,
Къалухъ дагъдин машнак бабкан гъахъунза.
Сифтейиан гъамусдизкъан кІваъ айиб
Фу вуш, гъамус йиз дустариз гъапунза.

ЮкІв капІну гъягъюз ярхлариз, уз'ин жан
Гъамшваъ битмиш гъабхъи ризкъди алапІну.
Адру йишваъ инсандин шилна лишан,
Сифте ликар дивуз узуз улупну.

Айи вахтна гъеле жигъил чагъларифъ,
Гъамлин гъяркъниз сифте люкъяр тІирхури,
Фици сес ипруш бюлбюли багъларифъ,
Гъаци дагъдин гъабгъу булагъ рабхури.

Девдин мандварстар дагъдин кІакІаригъан
Йишвну гъюдубчІвурму мушваз ахъю ваз.
Гъадмуган чиг дубснайи укІаригъан,
Жакъвари хъюгъру йивуз чюнгюрна саз.

АйкІан хъанара гюрчег йишвар митІлан?
ХъайиштІан табиаътдихъра ахъю гъунар.
Нагагъдан гъабшиш ишара, сес микІлан,
Дагъларлан ултІуччвурму сивун къунар.

Ул хъубкъдар, гъилигишра, духъну къяни,
Урсрайи штарихъ гъарзарин зиълан,
Йишв адарзуз мутІан гизаф кІваз мани,
НивкІукдира рябкъюру, гъябгъдар кІваълан.

Чирагъ нир

Яраб тяриф аплуз шуйклана узхъан
Му яв гюрчегвалин,
Адлу Чирагъ нир
Жабгъури ава
Сабшвнуб гъулан улхъан,
Дагълуйириз гизаф дадлу Чирагъ нир.

Къюб гъирагъ
Гюрчегди аяв дабалгну,
Хиял аплин,
Керхну а, дурхну гъалвар.
Гъар рангнан кюкйир уччвуди
Хъабалгну,
Гъич саб йишваъ адаршул
Мициб бульвар.

Лизи арс улубзси шул яв гъирагъар,
Гъарзарикан керхну зугълугъар
Къюрдну.
Хъа кидикъну увук
Гъаргъу булагъар,
Уклу рангнан нур туври шулва хъадну.

Шаирарин алва гъарган мелзнин,
Бегъем гафар
Гъапину увкан гизафди.
Дерейин яв,
Алахъганси хазнай'ин,
Ахю тяриф гъапину Къинда Манафди.

Уьбхяй хатур хизандин

Албагну, гаф, къаст саб хьувал хизандин,
Гьелбет,
Ахю бахт ву гьарсар инсандин.
Рякъюз хьюгъиш
Хулаъ хипир саб ригъси,
Йишвра шулу гьарган аку сад йигъси.

Аьлхюб кади
Улхруган милин-тилин,
Гафар шулу
Кюлфетдин ширин-ширин.
Гъахьи вахтна сар-сариин ихтибар,
Кахьдар дурарик турин, гаприн йивбар.

Гьарган гъахьиш
Сар-сариин чиб рази,
Гъациб хизандиъ шулдар, кIур,
КIул лизи.
Гъадри ади хьиган
Гъужа чан гьардин,
Шул, кIур дурарин уьмур ярхиб гьардин.

Ярхиб дубхьну ккундуш уьмур инсандин,
Уьбхяй хатур гьарди жвуван хизандин.

Гъяжимурад Аьлимуратов

Идрис фрици

фрикрихъан гъушнуш

Саб ражну аба чан мулкарилан илтIкIну гъафиган, абайингъайвангъадабгъну, Идрисди думу гъарганси дагрихъна шид тувуз гъабхуру. Дугъу сифте гъайван жибкIуру, хъасин учвра штук кахъру. Циб вахтна-лан думу гъайваниин элеъну, ярквраъ айи гъайванатариз кюмек ккундашул кIури, ярквразди гъягъюру. Аьхирим-жи вахтари, абайикан хъял кайи браконъерари, ярквран гъайванатариз гизаф хатIалу ляхнар апIурайи. Мансур абайи дурари апIурайи тахсерарикан милицияйиз мялумат дебккру. Милицияйи гизаф браконъерарихъан тюфенгар ттадагъуру ва штрафар апIуру.

Аба гъягъюрайи жилгъайиъди Идрисди диш гъапIу гъайван улхъан ликар кужвурхну, кIул жилиъ удубкъну, алдабкуру. Гъайвнилан алдахъу Идрисдин кIул гъвандиъ йивуру ва думу фикрихъан гъягъюру. Лисундин хураг ипIру вахтна-ан удубчIвнайи. Ригъ али ужуб мани йигъ вуйи. Мициб йигъан гъагъи ва чIуру ляхин шул дупну гъич саринна фикризкъан гъюрадайи.

Мансур аба чан хулан ляхнарин машгъул духънайи. Идрисди къан апIурайиган, мугъак гъалабалугъ кабхънайи. Ригъра алабхъну, Идрис дарфиган, аба хуларин улихъ хъайи скамейкайиин дусну, худлиз ккилигурайи. Сабпну абайиз хуларихъинди жабгъурайи Рекс рябкъюру. Думу, Мансур абайин багахъна хъубкъубси, цIузар

зигури дийибгъуру. Рексди гъагъи-ди нефс хътабгъурайи, дидин маш-ра ифди кабџнаи. Худлиз фициб-вушра чџуру ляхин дубхънайиб аьгъю гъабхъи аба, тюфенгра гъадабгъну, буфайкара гъюнарихъ хъипну, Рекс-дин къяляхъди жаргъуру. Жанавар дийибгъиган, абайиз ярхлаанси гъяй-ван ва жил'ин дипнайи худлин жандак рябкъюру. Идрисдин кџулихъ ифдин биџи дагар дубхънайи, џџиб тина-си дугъаз жилгъайилан дизигнайи тџуринра рябкъюру. Аба Идрислихъна хъуркъайиз Рексди дугъан кџулик ва машнак кайи ифи мелз йивну марџ гъапџийи. Абайи Идрис за дапџну, явашди гъяйвнин илитуру, хъасин учвра дид'ин элеъну, хулаз рякъюџ учџвру. Рекс абана Идрис али гъяйв-нин къяляхъди дурар хулаз хъуркъа-йизкъан гъюру.

Хулаз хъуркъубси, Мансур абайи шид мани дапџну, Идрисдин зийнар марџ дапџну, дарман кадатну, зий-нар дубхънайи кџул илибтџуру, боль-ницайиз телефон дапџну, «Скорая помощь» машин гъяйиз ккилигури гъузру. Рексра хулан ракнарнихъ дубснаи. Дидиз Идрисдикан дерд кайиб уларила гъягъюрайи нив-гъариинди аьгъю шулайи.

Саб вахтналан, духт-рарин машин дџф-ну, Идрис больни-цайиз гъахуру. Абайи духтра-риз вари гъаб-хъибси ктибту-ру, хъа, Идрис фикрарихъан душну, ярквряџ фукъан вахтна дахъну гъахъ-нуш гъич саризра аьгъдайи. Духтрари дерд дубхънайи Ман-сур аба, уччву-дар гафариин-ди ккаарџуру ва багарихъди

чибхъан шлуб вари дапџнура, Идрис ликриин апџуз кџули бисуру. Больни-цайиан удучџву Мансур абайиз ярхла-си скамейкайин багахъ дийибгънайи Рекс рябкъюру. Мансур абайи чаз духтрари гъапи гафар Рексдиз текрар дапџну, скамейкайин дусну, дидин кџуллан хил алдатури, Рексдиз тюме-нар апџуру.

Къюб сьаьтдилан удучџву духтри, абайиз вари ужу ву ва зияндиз гъул-лугъ дапџну ккунибдикан ва чав чан фагъмихъна дџфну, Идрис архаин-ди дахънайибдикан мялумат тувру. Хъасин духтри Мансур абайикан ху-лаз душну рягъятвал гъадабгъуб ккун апџуру.

Йишван гъаџџишвар духънайи, ужуб вазлин аквра айи. Духтрарикан ужудар хабрар гъахъи аба, дурариз чухсагъулра дупну, Рексра къяляхъ хъади, хулаз рякъюџ учџвру. Аба ху-ларихъна хъуркъубси, Рекс, кџулра ис дапџну, ярквразди жабгъуру.

Браконъерари му тџурин зигну рякъ гъадабтџуз кџури иливу тџякъю абайи-кан хъял кайиган гъапџуб вуи, амма думу тџякъюйиџ аба ваџ, Идрис ахъ-ну. Мици шул дупну браконъерари фи-кир гъапџундайи. Варибдин гъавриџ

гъахъи абайи, тахсиркар дагну дурариз жаза тувуз къаст апуру.

Хъа йигъан Идрислин клул'ина гъафи балайикан вари гъуландариз агъю шулу. Аба больницайиз гъафиган, клулра илдибт'наи Идрис койкайин чан дустарин къялаъ деъну рякъюру.

Абайи Идрисдиз ва дугъан дустариз Рексди фици Идрис гъагнуш, дугъаз фу гъабхънуш, вари хъайи-хъайиси ихтилат кидибтуру. Абайихъ хъпехъурайи Идрисдик аълхъюб кубч'вру, дугъу, клулин ицрушинра дудугну, чан дуст Рексдинди дамагъ апуз хъюгъру. Дицир дугъри дуст чахъ хъайибдин Идрис къадарсуз шад шулу. Диди Идрис швнубсабан читин аъзиятнан дюшюшариккан ккадагъну. Мициб мюгъкам дуствалиин шад дархъиди, дамагъ дарап'ди шулихъа.

Мансур абайи Идрисдиз никк тувру. Хъасин гъайванатарикан хайлин ихтилатар апури гизаф вахтна дугъахъди деъну гъузру. Духтри: «Сану гъарах, гъит Идрис саб'либ ахри», –

гъапиган, Мансур аба хулаз гъягъюру.

Мансур аба больницайин удуч'вруган, гъягъиди дугъаз Идрисдин дустар ккилигурайи. Дурари абайиз думу тахсиркар чпи аргрубдикан гъапну. Баяри, якъинди, тахсиркар агъю дап'ну, абайиз гъапнура вуйи. Абайи му мялумат милицияйин инспекторихъна тувру. Дидин гъякънаан баяри шагъидвал апурубдира тасдикъ апуру. Думу ксарин гарданди хъана жара тахсирарра айиб агъю шулу.

Думу тахсиркар браконьерариз судъайи къанундинди гъюрайи ижми жаза адаб'ту.

Идрис къюб гъяфтайин йигъари больницайи дахъну гъахъну. Сагъ гъахъиган, абайи думу хулаз хуру.

Идрис больницайи айиган, Рекс шубубан дугъахъна улубкъуз гъафну. Больницайи дахънайидаризра, дустаризра Идрисдин ва жанаврин дустваликан мялум вуйи ва вари му ляхнин гизаф шад вуйи.

Тыч аьгъязгуз?

Ругъу Жанавар

Ругъу жанавар – фагъумлу, гужли, бизар даршлу, ужуб ебхувал айи ва ликарикк гизаф жвар ккайи гъураматдин дуланмиш шулайи зиянкяр ва чиркІвариз никк тувру вягъши гъяйванатарикан саб ву.

Думу хутІан аьхю (ярхишин 160 см, ягълишин 90 см. ва гъагъишин 50-60 кг.) чІурдин гъяйванат ву.

Жанавар дюнъяйиъ хайлин йишвариъ алабхъуру. Гизафси думу Европайиъ, Азияйиъ, Кафари Америкайиъ, Урусатдиъ ва гъацира Дагъустандиъра алабхъуру

Аьхю пай дурар буз ругъу рангнандар шулу, хъа табиаьтдиъ лизи жанаврарра алахъуру. Дидин ипІруб йикк ву. Жанаврари хюрч йишвну апІуру, йигъан аку вахтна дурар хюрчаз удучІури шулдар. Сифте вуди дурари иццру, буш духънайи гъяйванатариина хюрч апІуру, гъаз гъапиш дурар рягъятди бисуз шулу. Иццру гъяйванатар итІури, жанаврари чІурдиз ва яркввариз хайир хура.

Гъаддиз дидиз халкъди «ярквран сагъ’вал уьбхру гъуллугъчи» кІуру лакІамра тувна.

Аугъу швеъ

Ругъу швеъ – гъураматдин дуланмиш шулайи ахю уълчмийир айи, зиянкар, чирквариз никк тувру, вягъши гъайванатарикан саб ву.

Думу дюнъяйн хайлин йишварий: Европайин, Азияйин, Кафари Америкайин, Урусатдин ва Дагъустандин яркварий алабхъуру.

Ахю швеъдин гъагъ 350-450 килограммдихънакъан шулу. Думу гизафси яркварий дуланмиш шлу члурдин гъайванат ву. Швеъди вари ипlуру: гъянигъузйир, нимкъвар, укlар, чlурдин йимишар, битlрукlар, ппеппйир, мялхъвар (гъяшаратар) йиччв, балургъар ва йикк.

Думу клубан ва гизаф гужли гъайванат ву. Швеъдихъан гъараригъ гъеб'уз, ужуди штуъ лепе йивуз ва жикъи малзилназ, саятна 50 километр ккадаури, жабгъуз шулу.

Октябрь - ноябрь вазарилан март - апрелизкъан думу чан мугъарайиъ даабху шулу.

Думу Уъру китабдиъ айи гъайванатарикан саб ву.

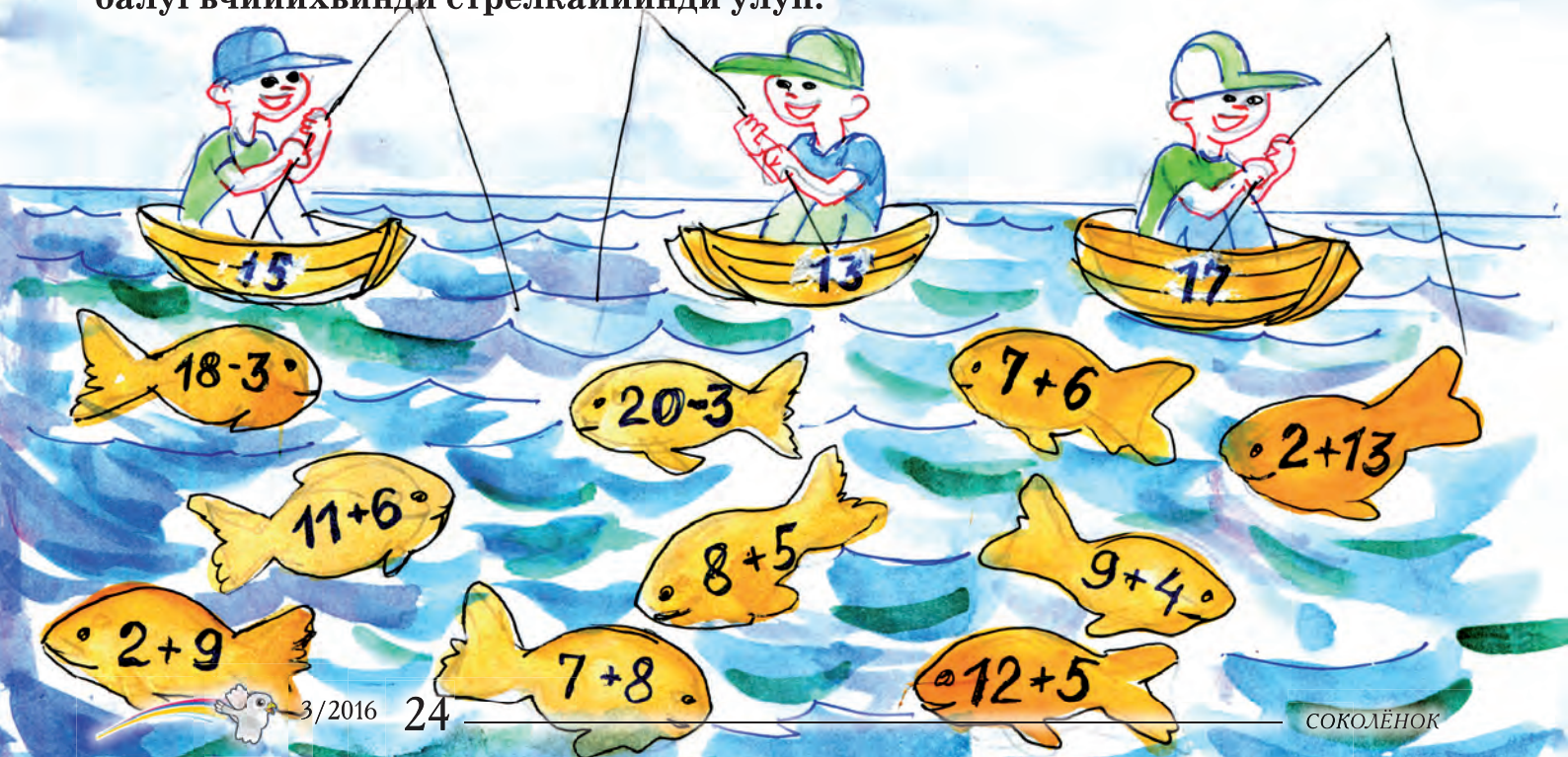
Узу гысаб аплураза

1) Йиз бици дуст! Увуз пул фу вуш ва фици думу ишлемиш аплуруш аьгъяйвуз? Пулихъ сурсатар, палат, дармнар гъадагъуз шулу.

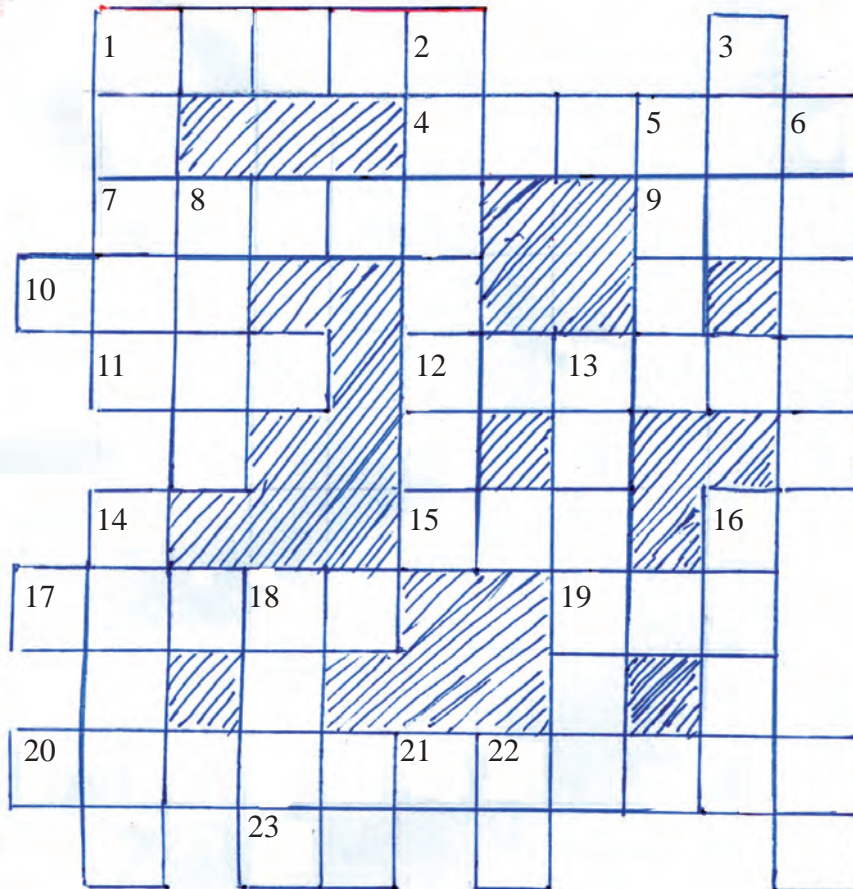
Шей'арихъ тувру пулиз, харж аплру пул клуру. Пул хъана фици харж аплру? Исихъ улупнайи шей'ар ухъу пулихъ гъадагърудар вуйин?

2) Шли фуну балугъ дибисну ккунду? Мисалар гъял аплин ва лазим вуйи балугъчийихъинди стрелкаийинди улуп.

Кроссворд

Узди:

1. Шинтан алат. 2. Мусурман вазлин ччвур. 3. Ифдин дамар. 5. Клардин адаш. 6. Ялхъвниъ дишагълийин хилиъ ивруб. 8. Ахью раккнарин саб пай. 13. Жарарихъ лихурайир, лукI. 14. АлтIабгу йигъ. 16. Манзил. 18. Гъяракат. 22. «Шаламдик кив» кIуруб. 23. Инсанди хътабгъруб.

Чапди:

1. Гъабраъ айиб дадмиш апIруб. 4. Хуйин лакIам. 7. Чан мукъаъ муртйир адрахъруб. 9. Юрд, йишв. 10. Дярябкърур. 11. Шаламар дирхруган чарасуз герек гъюруб. 12. Вахт, девир. 15. ИнтIивал. 17. Азад дагълу. 19. Ишлар апIру вахт. 20. Хюнди тухум – тара. 21. Аьзиз. 24. Ккебехъ кIуруган, кIвантIариин тIуб иливну, апIру сес.

АМАЗОНКА

Тамаша

Тамаша уйнамиш апбан кьайда.
Дих апин яв дустариз, гъачай гъягъюрхъа
Африкайиз!

Амма ихтиягъ йихъ, Африкайигъ ухъуз аьгъд-
ру хайлин читинвалар алахъуб мумкин ву...

Тамаша аплуз кьур ва кьюрилан артухъ
инсан лазим ву. Кубикра фишкйир гъада-
гъай, тамаша уйнамиш аплуз хъюгъяй. Эве-
лиъ фишкйир дивну, нубатниинди кубик
гатлабхъури, тамаша аплуз хъюгъяй.

Тамашийин себеб – сабпибди аьхирихъна
хъуркьуб ву.

- Стрелкайи улупнайи терефназди гъарах.
- Сабансана кубик гатлабхъ ва кьяляхъ гъа-
рах.
- Саб ражари гъягъюб гъидип.
- Саб ражари артухъди гъарах.

Соколенок

Плази

3/2016

май - июнь

Иллюстрированный детский журнал.
Издается один раз в два месяца.

Учредитель:
Правительство Республики Дагестан.

Журнал зарегистрирован федеральной
службой по надзору в сфере связи и мас-
совых коммуникаций.
Регистр.номер ПИ №ТУ5-0017 от 21 мая
2009 г.

Издается с января 1990 г.

Главный редактор
Мурад Ахмедов

Редколлегия:
А.Исмаилов (зам. гл.редактора)
Т.Зургалова (ответ. секретарь)
Ф.Султанова (редактор выпуска)
П.Асланов
Г.Омарова
Ш.Шахмарданов
С.Кюребегова
А.Абдурахманов
Э.Ашурбекова

Худ. редактор З. Даганов
Тех.редактор Т. Лузина
Художник номера А. Самарская
Фотография обложки З. Даганов

Выход в свет 24.06.2016 г.
Тираж 305 экз.
Заказ № 85

Типография: ООО «Издательство «Феникс пресс».
Адрес типографии: 367018, РД г. Махачкала,
ул. Петра I, 61.

Редакция и издатель: Государственное
бюджетное учреждение Республики
Дагестан «Редакция республиканских
литературных журналов «Соколенок» и
«Литературный Дагестан».

Адрес редакции и издателя: 367025,
РД, г. Махачкала, ул. Даниялова, 55.

Табасаранский язык.
Индекс: на год - 31170,
на полугодие - 78433.

Цена свободная.